

ACTA MUSEALIA

Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně
a Muzea regionu Valašsko, Vsetín

XX

2022/1-2

OBSAH:

Studie

Soubor raně středověkých předmětů z Hostýnských vrchů Fojtík Adam, Popelka Miroslav, Slaná Andrea	6
Hraběcí rod Bukůvků z Bukůvky ve Valašském Meziříčí na přelomu 19. a 20. století Pavel Lasztovicza	22
Nebeklíče a Štěpné zahrady z fondů Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně Veronika Balajková	48
Porodní báby z Podradhoště: vliv působení zkoušených porodních bab na mateřskou a kojeneckou úmrtnost na území bývalého rožnovského soudního okresu od konce 18. století do 30. let 20. století na příkladu Horní Bečvy Sabina Máchová	72
Berní úřad ve Valašských Kloboukách v letech 1850–1914 Petr Odehnal	98
Kamenošochařský závod Františka Zbořila ve Starém Městě u Uherského Hradiště Aleš Naňák	138

Musealia

Masky, kostýmy, maškary. Maskované občůzky a průvody v tradici jihovýchodní Moravy na fotografiích, uměleckých dílech i hmotných dokladech. Výstava v Muzeu luhačovického Zálesí 7. 10. 2021 – 18. 9. 2022 Blanka Petraková	166
Orlickoústecký malovaný betlém rodiny Kadlečkovy Alena Prudká	170
Orientační závody pro zdravotně postižené Dušan Hrdý	178

Personalia a miscelanea

Gratulace PhDr. Věře Kovářů, první etnografce zlínského muzea Alena Prudká	188
Soupis desátků ve farnosti vizovické z roku 1658 Milan Krajča	194
Soubor dvou roubených objektů čp. 18 a čp. 19 v prostoru tvrzíště ve Slavkově pod Hostýnem. Snahy o záchranu. Zdeněk Krajcar	200

Recenze

KOŠTUŘÍKOVÁ, Jana. Příběh vizovického pečiva. Vydání první. Vizovice: město Vizovice ve spolupráci s Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně, příspěvkovou organizací, 2022. 179 stran. Milada Fohlerová	212
--	-----

PERSONALIA A MISCELANEA

Gratulace PhDr. Věře Kovářů, první etnografce zlínského muzea

Alena Prudká

Před desetiletím jsme na stránkách tohoto periodika gratulovali paní PhDr. Věře Kovářů a stojíme před jejími devadesátinami. K životnímu jubileu PhDr. Věry Kovářů, devadesátce, je napsáno z per povolanych spolupracovníků i žáků mnohé ocenění jejího obdivuhodného celoživotního díla, a to jak v oblasti lidového stavitelství, ať už výzkumné, dokumentační, památkářské, tak v oboru folkloristiky. Její odborné znalosti a rozhled jsou založeny na důkladné a důvěrné znalosti teorie i terénu, kterou mohla zúročit ve všech směrech své práce.

Ale vraťme se k jejím profesním začátkům ve zlínském muzeu. To bylo v lednu 1953 ustaveno jako Krajské muzeum, které zastřešilo dosavadní sbírkotvornou činnost městského muzea a firmy Baťa. Zpočátku bylo umístěno na hradě v Malenovicích, v r. 1955 se přestěhovalo na Lešnou a od r. 1958 se stal jeho sídlem zlínský zámek. V r. 1958 bylo spojeno s krajskou galerií v jednu instituci s názvem Krajský vlastivědný ústav. Jubilančka do něj nastoupila po dokončení vysokoškolského studia 2. ledna 1956 (setrvala v něm do 2. září 1961). Tehdy bylo etnografické pracoviště, spolu s přírodovědným oddělením, umístěno na zámku Lešná. Jak o svých začátcích sama Věra Kovářů napsala, do Zlína, tehdejšího Gottwaldova, „... dostala umístěnku čerstvá absolventka etnografie a hudební vědy, aby spolu s dalšími absolventy univerzity v Olomouci a brněnské přírodovědecké fakulty zahájili muzejní činnost, tj. sběr dokladů z příslušných oborů, jejich ošetření a identifikaci, uložení, případně vystavení veřejnosti. Vyhnanci z ráje, jak se sami mladí adepti muzejní praxe nazývali, se činili

Obr. 1: Výstava Ze života lidu moravského na bývalém panství zlínském prezentovala bohaté výsledky badatelského úsilí zlínských etnografů. Fotoarchiv MJVM.

a spolu s dalšími spolupracovníky, sběrateli z terénu, z vesnic i měst jihovýchodní Moravy začali soustřeďovat sbírky v tehdejších depozitářích na hradě Malenovice, na zámku Sailernů na Lešné u Zlína a na jiných vybraných místech“ (KOVÁŘŮ 2021, 194–199). Věra Kovářů se tak zařadila do první řady zlínských etnografů zvučných jmen (Richard Kubeša, Jan Pavelčík, Zdeněk Mišurec), kteří se zabývali výzkumy a sběry v široké oblasti styku tří významných etnografických regionů – Valašska, Slovácka a východní Hané – a formovali tak nové krajské etnografické pracoviště, jeho pracovní náplň i tvorbu jeho sbírkového fondu. Jejich výzkumy spojené se sběrem lidového oděvu, textilu, výšivek, keramiky, zvykoslovných předmětů, vybavení domácností a hospodářských usedlostí rozhojnily sbírky a poskytly základ k prezentacím a výstavám určeným veřejnosti. Do sbírkové evidence Věra Kovářů zapsala za relativně krátkou dobu svého zlínského působení cca 520 kusů keramiky, 450 dřevěných

Obr. 2: PhDr. Věra Kovářů při výzkumu, rozhovor s respondentem p. Vrbovu; r. 1960. Fotoarchiv MJVM. |

Obr. 3: PhDr. Věra Kovářů na konferenci etnochoreografické sekce IFMC (Mezinárodní rada pro folklorní hudbu) konané v roce 1962 ve zlínském muzeu; vedle prof. Biljajev. Fotoarchiv MJVM.

artefaktů, 1300 položek z oboru lidového textilu. V původu sbírkových předmětů převažují lokality jihovýchodní Moravy, Hornácko, Holešovsko, Luhačovicko, jižní Valašsko, v menší míře Slovácko.

Široce pojaté terénní sběry zlínských etnografů provázelo i studium archivních pramenů a zároveň rozsáhlá a velmi cenná terénní fotodokumentace. Na několik stovek černobílých snímků nese jméno Věry Kovářů jako jejich autorky, příp. spoluautorky (se Zdeňkem Mišurcem). Zachytila na nich především venkovské památky, zanikající objekty v okolních obcích i v širších terénech východní Moravy, hospodářské stavby, např. kůlny, letní chlěvy, polní přístřešky a ohrady pro pasoucí se dobytek. Tato dokumentace se stala cenným informačním zdrojem při budování areálu Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm a je využívána stále. Ale věnovala se i dokumentaci vystoupení tanečníků, souborů a sólistů na folklorních slavnostech.

Stejně jako práci v terénu věnovala se Věra Kovářů důležité prezentaci a popularizaci svého oboru. Spolu s kolegou etnografem Zdeňkem Mišurcem a s týmem muzejních spolupracovníků připravila první stálou etnografickou expozici s názvem *Ze života lidu moravského na bývalém panství zlínském*, která byla otevřena na hradech v Malenovicích v roce 1957 při příležitosti 120. výročí narození Františka Bartoše. K expozici byl připraven i textový průvodce a sborník *Ze života a díla Františka Bartoše*.

Sbírkotvorná práce vztahující se k širokému východomoravskému regionu přinesla množství dokladů nejen pro rozhojnění sbírkového fondu, ale i pro přiblížení lidové kultury veřejnosti. Zvláště plodný a rozsáhlý byl terénní výzkum na Hornácku vedený Věrou Kovářů a jeho výsledky daly základ velmi úspěšné výstavě *Lidové umění na*

Obr. 4: PhDr. Věra Kovářů při svém vystoupení na konferenci *Mezi etnografií, folkloristikou a muzejnictvím* konané k nedožitým devadesátým narozeninám Karla Pavlišťika ve zlínském muzeu v roce 2021.

Foto: Radim Ševčík, fotoarchív MJVM.

Horňácku realizované v roce 1960. Doplnoval ji i tištěný průvodce. Po své premiéře na zlínském zámku se výstava představila i v dalších místech kraje.

Po odchodu ze Zlína pracovala Věra Kovářů v etnografickém oddělení Moravského zemského muzea v Brně a poté, od roku 1969, se plně věnovala památkové péči na brněnském pracovišti Národního památkového ústavu. Zlín však zůstával jejím dlouhodobým zájmem. V roce 1967 publikovala studii *Výsledky návratného výzkumu lidového stavitelství a vývoje bydlení v Gottwaldově-Zlíně a okolí* (KOVÁŘŮ 1967, 163–182). V ní shrnula historické poznatky o podobě města, jak ji popsali starší autoři, a srovnala s vývojem a proměnou v posledních desetiletích, což zachytila vlastní výzkumnou prací.¹

Vedle toho, že je Věra Kovářů autorkou nebo spoluautorkou řady významných monografií věnovaných především lidovému stavitelství, jako uznávaná a respektovaná odbornice stála u zrodu dvou mimořádných projektů *Lidové stavby známé neznámé ve zlínském kraji* a *Lidová stavba roku ve Zlínském kraji*, které jsou jedinečnými v celé České republice.

Se Zlínem je Věra Kovářů spojena vlastně celoživotně. Při její rozsáhlé práci v různých regionech Moravy samotný Zlín i Zlínsko zůstávaly a zůstávají stále v zorném poli její pozornosti a jsou předmětem jejího setrvalého zájmu.²

Co jiného popřát jubilantce než další spoustu entusiasmů a životního optimismu, který u ní tak obdivujeme, a těšit se z jejího přátelství i z její vždy inspirativní společnosti.

Poznámky:

¹ Srovnej: KOVÁŘŮ, V. 1967b; 1971; 1977.

² Věra Kovářů se v průběhu své profesní dráhy nevěnovala jen tradičnímu stavitelství. Součástí jejího profesního zájmu bylo i sledování a dokumentace zvykoslovných projevů. Zlínské městské aktivity navázané z velké části na existenci a práci folklorních souborů zhodnotila a popsala v r. 1990. Viz: KOVÁŘŮ, V. 1990.

Literatura:

KOVÁŘŮ, V. 1967a: *Výsledky návratného výzkumu lidového stavitelství a vývoje bydlení v Gottwaldově-Zlíně a okolí*. Časopis Moravského muzea, vědy společenské 52, 1967, 163–182. Brno.

KOVÁŘŮ, V. 1967b: *Příspěvek ke studiu lidové architektury na Zlínsku. Stručná charakteristika základních rysů lidové architektury v obcích bývalého panství zlínského. Podřevnicko: Sborník prací kronikářů a vlastivědných pracovníků Gottwaldovska. Gottwaldov, 18–22.*

KOVÁŘŮ, V. 1971: *Příspěvek k problematice záchrany lidového domu na Gottwaldovsku. Památková péče 31, 2, 101–111. Praha.*

KOVÁŘŮ, V. 1977: *Společné a rozdílné rysy ve stavebním vývoji města a vesnice (Gottwaldov-Zlín). Slovenský národopis 25, 495–498.*

KOVÁŘŮ, V. 1990: *Renesance lidových zvyků ve Zlíně. In: Město. Prostor, lidé a slavnosti. Sborník příspěvků X. strážnického symposia (18.–19. 10. 1988). Uherské Hradiště, 212–218.*

KOVÁŘŮ, V. 2021: *Terénní výzkum a budování zlínských muzejních sbírek. In: Mezi etnografií, folkloristikou a muzejnictvím: sborník příspěvků z konference k nedožitým devadesátým narozeninám Karla Pavlišťka. Zlín 6. až 7. září 2021. Zlín, 194–199.*

Soupis desátků ve farnosti vizovické z roku 1658

Milan Krajča

Uvádět skutečnost, že raně novověký klérus představoval sice svébytnou, nicméně integrální součást dobové společnosti, bez jejíhož poznání nelze podat ucelený obraz sociálního vývoje Moravy, by dnes již bylo nošením sov do Atén. Velkou zásluhu na připomenutí závažnosti takového výzkumu mají zejména dva moravští badatelé – Rudolf Zuber a Pavel Pumpr (ZUBER 1987–2003; PUMPR 2007; PUMPR 2012). Klíčovou roli uvedeného studia sehrává sledování příjmů farních beneficí. Farní beneficium (též prebenda, obročí) představovalo souhrn důchodů a majetkových práv, jejichž výnos sloužil k zajištění náležité obživy duchovního správce – faráře. Užívání beneficiálního majetku bylo proto kanonickým právem vázáno na výkon duchovního úřadu (officium), v případě farního obročí šlo o zajišťování duchovní správy v rámci farnosti. Nejdůležitější součástí stabilních příjmů farního benefícia, tedy základní složky jeho výnosů, představoval desátek. Tato právně závazná dávka měla podle církevního práva dva základní způsoby odvodu: desátek věcný, odváděný z výnosu rolnického hospodářství a desátek osobní, placený z výdělečných aktivit nebo důchodů jednotlivce. V českých zemích se setkáváme výhradně s desátkem věcným, který měl povahu reálného břemene, váznoucího na poplatníkově lánové půdě. Kdo ji z obyvatel benefícia nedržel, jako např. podruzi, chalupníci či většina podsedníků, byl z této povinnosti vyňat. Domkaři (zahradníci) a podsedníci s půdou (*podsedker mit acker*), kteří rovněž nebyli usazeni na lánové půdě, zpravidla odváděli farářům místo desátku nevelký peněžní plat (PUMPR 2015, 406–407).

Velikost desátkového odvodu se odvíjela od rozsahu pozemkové držby farníka. Nejvyšší naturální dávky odváděli láníci, méně dávali pololáníci a nejméně čtvrtláníci čili čtvrtníci (někde i půlčtvrtníci) (KRAJČA 2003, 148–151). Plátcí se snažili odvádět co nejmenší dávky, a to i za cenu lsti a předstírání nižšího výnosu. Jedním dechem je k tomu však nutno dodat, že tiito poddaní žili v polovině 17. století ve velmi svízelných podmínkách. Někteří kněží s vědomím jejich zbledovaného stavu proto zřejmě ani nevyžadovali všechny dávky, na které měli nárok (KRAJČA 2003, 18). Do toho se farářům přidávaly problémy s požadavkem na obnovení nároků, které nejen v důsledku šíření nekatolických konfesí v 16. století, ale i ze zmatků a ztráty dokumentů v průběhu válečných let byly pozapomenuty či dokonce uzurpovány šlechtou. Z těchto příčin povstávaly hádky a sváry, při nichž se duchovní správci nejčastěji obraceli na olomouckou biskupskou konsistoř jako na úřad, který zde zastupoval duchovního patrona (biskupa), povinný chránit majetkové zájmy svěřených far i místního ordináře. Rozhodující slovo v těchto sporech však především měla příslušná světská vrchnost. Výsledek celé záležitosti tudíž závisel na tom, jak farář vycházel s místní světskou vrchností, zpravidla patronem svého kostela (KRAJČA 2015, 93).

Přístup kolátorů a majitelů panství se vůbec promítal do hmotného zajištění farářů. Někde jim šlechta nechávala poskytovat dřevo na otop, přiděl piva z každé várky panského pivovaru nebo sůl. Údaje o tomto dobrodiní ovšem ve farních hlášeních z roku 1658, jež jsou předmětem tohoto příspěvku, nenalzáme. Vedle desátků hlavní položku farářských příjmů tvořily tzv. štolové poplatky za udílení svátostí či svátostin: křtu, svátosti manželství, úvodu šestinedělky do kostela a pohřbu. Dílčí položky příjmů dále tvořila vánoční koleda, poplatky za svěcení vody a soli v předvečer Tří králů či odměny za vedení procesí. Farář si mohl polepšit i v případě, kdy k farnosti náležely partikulární fundace. Z těchto peněz, které kostelu věnoval některý z farníků nebo

vrchnost, se platily knězi odsloužené mše za spásu duše mrtvých příbuzných či žijících dárců. Dalším příspěvkem k obživě duchovního správce byl pacht farního pole nebo louky, v některých případech i svolení k užívání řeky či rybníka. O farní hospodářství se většinou starala čeleď, kterou farář vyplácel ze svých prostředků.

Byla to právě již zmíněná biskupská konsistoř v Olomouci, která někdy na pomezí let 1657/1658 nařídila moravským farářům, aby podali písemnou latinskou zprávu o svých příjmech (především o odvodech desátků). Bezpochyby se tak stalo z příkazu samotného biskupa. Hlavním smyslem těchto hlášení nejspíše bylo zjistit, jak jsou stávající rozšířené farnosti schopny hmotně zajistit své duchovní správce. Po Bílé hoře museli nekatoličtí kněží opustit zemi. Katolického nižšího duchovenstva však byl v českých zemích nedostatek. Proto musel jeden farář duchovně sloužit nejen ve svém bezprostředním obročí, ale zabezpečovat službu i v několika dalších bývalých farních kostelech (nyní tzv. filiálních). V případě Vizovic přifařeny Pozděchov a Jasenná. Tak vznikly již zmíněné rozšířené farnosti. Katolického kléru v průběhu 17. století rapidně přibývalo a ze strany státu sílil tlak, aby se znovu rozrůstala farní síť. Církevní hodnostáři se k tomu však stavěli velice odtažitě, a to ze dvou důvodů. Obávali se, že v případě zmenšení rozšířeného benefícia zejména v horských oblastech by nebylo možné zajistit nezbytný kanonický příjem pro faráře. Za druhé zjevně vystávala neochota zejména světských patronů k opravám či obnovám dosavadních filiálních kostelů a far (NOVOTNÝ 2007, 115–116, 121–122).

Zásadním podnětem k nařízení moravským farářům podat zprávu o výnosech svých obročí se pak dozajista stala první lánová vizitace, provedená roku 1656/1657. Přesné konsistorní zadání zprávy neznáme. Jisté je, že duchovní správci far ve svých zprávách udávali reálný stav výnosů oproti dávkám, na něž měli ve skutečnosti

Obr. 1: Farní kostel svatého Vavřince ve Vizovicích. Dostupné z: <https://www.mestovizovice.cz> |

nárok. Začínali výši odvodu ve své sídelní obci, pak postupně uváděli výši desátků z jednotlivých vesnic farnosti a poté obcí filiálních far. Jen některý z farářů zaznamenal i počty osedlých a pustých gruntů v jednotlivých obcích. Jejich hlášení zpravidla končila lamentacemi, jak jsou ve svých nárocích zkracováni a ochuzováni. Pod každou zprávou nechyběl vlastnoruční podpis vyhotovitele (srov. KRAJČA 2002, 109–111). Tak to můžeme sledovat i ve hlášení vizovického faráře Matyáše Křelovského, jehož zprávu přeloženou z latiny následně uvádíme (ACO 147).

Soupis ročního výnosu desátků ve farnosti vizovické v distriktu holešovského děkanství ode mě, níže psaného faráře vizovického, učiněný z nařízení nejdůstojnější jako i nejjasnější biskupské konsistoře olomoucké

Město Vizovice (*Wisowicium*).

Ve městě Vizovice se lidé člení na troj, kteří faráři platí desátek rozdílným způsobem. Jedni totiž jsou, kteří dávají faráři področním časem jednu měřici pšenice a druhou ovsa. Jiní, byť zároveň řemeslníci, kteří dávají jednu měřici ovsa. A konečně další, co dávají půl měřice ovsa, jakož i oni, kteří drží toliko prostřední domy. Je ovšem ve městě Vizovice počet 137 osedlých, vyjímajíc pusté grunty, od nichž ročně faráři vychází v zrně 13 měřic pšenice, ovsa 137 měřic.

Obec Lutonina (*Lutonina*).

Ve vesnici Lutonina jsou sedláci a zahradníci, sedláci dávají faráři desátek každý jednu měřici pšenice a jednu ovsa. Zahradníci ovšem dávají polovinu měřice pšenice a tolikéž ovsa. Osedlých má tato obec 21, kteří odvádějí faráři ročně 13 měřic pšenice, ovsa 16 ½ měřice.

Obec Jasenná (*Jasenna*).

Ve vsi Jasenná dávají všichni stejně desátky v zrně. Celkem je zde 33 osedlých, od nichž farář přijímá v zrně 11 měřic pšenice.

Obec Ublo (*Vblo*).

Z vesnice Ublo dávají někteří jednu měřici pšenici a jednu měřici ovsa. Jiní vskutku odvádějí polovinu měřice pšenice a polovinu ovsa. Je v této obci 15 osedlých, od nichž faráři vychází 7 ½ měřice pšenice a ovsa 20 měřic.

Obec Bratřejov (*Bratrzeiow*).

Z vesnice Bratřejov dávají někteří faráři jednu měřici pšenice a tolikéž ovsa. Jiní odvádějí vskutku polovinu měřice pšenice a taktéž ovsa. Jsou tamtéž osedlí v počtu 30, od kterých vychází 16 měřic pšenice a ovsa 18 měřic.

Obec Lhotsko (*Lhoczko*).

Ve vesnici Lhotsko odevzdávají všichni desátky v zrně, každý dává čtvrtinu měřice pšenice a čtvrtinu ovsa. Osedlých je zde 7, od nichž se přijímá po 7 čtvrtinách měřice pšenice i 7 čtvrtinách ovsa.

Obec Raková (*Rakow*).

Ve vesnici Raková dávají někteří desátky v pšenici – po jedné čtvrtině měřice pšenice a tolikéž ovsa. Jiní vskutku dávají osmý díl měřice pšenice a taktéž ovsa. Žije zde 8 osedlých, od nichž vychází 2 měřice pšenice a 2 měřice ovsa.

Suma summarum ze všech nadepsaných obcí 71 ½ měřice pšenice a 190 měřic ovsa.

V následujících třech osadách jsou dávány desátky v penězích.

Obec Pozděchov (*Pozdiechow*).

Ve vsi Pozděchov se dávají peníze místo desátků, od každého osedlého se přijímá ročně 13 denárů bílých. Sídli tam 31 osedlých, od těchto se ročně přijímá v penězích 2 zlaté 14 krejcarů a 1 denár bílý.

Obec Leskovec (*Leskowecz*).

Ve vesnici Leskovec dává každý osedlý na penězích 4 krejcarey. Má tato obec 24 osedlých, od nichž v sumě vychází jeden zlaťák a dva groše české.

Obec Valašská Polanka (*Polanka*).

V obci Polanka dávají podobně všichni osedlí po 4 krejcarech. Osedlých je zde 29, ze kterých vychází ročně 1 zlaťák, 8 grošů, 2 krejcarey.

Nesnáze této farnosti

1. Desátky farníci z větší části neodvádějí.
2. Slavné paměti pan Melichar (*Melchior*) Dóczy, majitel panství Vizovice, založil fundaci 50 zlatých s povinností, aby farář dvakrát týdně sloužil mši svatou za jeho zemřelé otce a matku. Kterážto fundace předešlému panu farář Janu Gýšanskému^{1a} od něho proplácena byla, však od poručnice urozené paní Zuzany Dóczy došlo k jejímu odepření.
3. Převzal jsem také od pana Jana Gýšanského^{1b} i od jiných, že jasní pání Dóczyové se zavázali pro lepší podporu (neboť nyní desátky ve farnosti jsou bídné) dávatí farář 100 zlatých, které však napřed řečená poručnice nechce dávat.

Matyáš Křelovský, farář vizovický, *m[anu] p[ro]pria* *[me]a*

Poznámky:

^{1a,b} Tak v originále, správně má být „Kýžanskému“!

Prameny a literatura:

ACO 147: Moravský zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Arcibiskupská konsistoř v Olomouci (ACO) i. č. 147, fol. 297–298.

KRAJČA, M. 2002: Hlášení o farních příjmech z počátku roku 1658 Bystřice pod Hostýnem, *Archivní ročenka Státní okresní archiv Kroměříž 2002*, 109–111.

KRAJČA, M. 2003: Desátky farníků bystřických ve druhé polovině 17. století, in: *Archivní sborník Státní okresní archiv Kroměříž 2003*, 146–151.

KRAJČA, M. 2003: Hlášení o stavu farnosti Malenovice a Pohořelice z roku 1658, *Podřevnicko 27*, 18.

KRAJČA, M. 2015: Několik poznámek k příjmům farářů v děkanství holešovském okolo poloviny 17. století, *Východní Morava 5*, 93.

NOVOTNÝ, M. 2007: Duchovní, in: *Člověk českého raného novověku*, edd. V. Bůžek a P. Král, Praha, 111–138.

PUMPR, P. 2007: Farní klérus, in: *Peníze nervem společnosti. K finančním problémům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století*, (edd.) T. Borovský – B. Chochooláč – P. Pumpr, Brno, 194–228.

PUMPR, P. 2012: Nižší klérus na barokní Moravě mezi normou a realitou. Příspěvek k prosazování norem pro život kléru v olomoucké diecézi, *Časopis Matice moravské* 131, č. 2, 311–340.

PUMPR, P. 2015: K otázce raně novověkého vývoje farního desátku. Příklad farnosti Moravská Ostrava (1581–1808), *Časopis Matice moravské* 134, č. 2, 397–434.

ZUBER, R. 1987–2003: *Osudy moravské církve v 18. století I–II*, Praha – Olomouc.

**Soubor dvou roubených objektů
čp. 18 a čp. 19 v prostoru tvrziště
ve Slavkově pod Hostýnem.
Snahy o záchranu**

Zdeněk Krajcar

Obec Slavkov pod Hostýnem se nachází ve Zlínském kraji, v okrese Kroměříž, v těsném sousedství památného vrchu Hostýna. Rozsáhlý katastr obce sahá až k samotné hranici poutního areálu, přibližně 20 metrů od Vodní kaple, nedaleko od tzv. Svaté vody. Spodní část kamenného poutního schodiště poblíž zmíněné kaple je ještě v katastru této obce.

Z etnografického hlediska by bylo nejpříhodnější Slavkov pod Hostýnem zařadit do přechodné oblasti. Nachází se poblíž či přímo na západním okraji Valašska (obec Rusava) a současně na východním okraji Hané, ale také na jižní hranici regionu, který významný moravský etnograf Ludvík Kunz (rodák z nedalekého Osíčka) označuje jako Podhostýnské Záhoří. Sám L. Kunz ale Slavkov pod Hostýnem do Podhostýnského Záhoří neřadí. Zmiňuje však ve své disertační práci *Podhostýnské Záhoří. Příspěvky k národopisné hranici Hané a Valašska* z roku 1949, že obyvatelé Slavkova si říkají Podhoráci, obdobně jako lidé z dalších obcí bílavské farnosti – kromě Slavkova také z Bílavska, Hlínka, Chomýže či z Brusného (KUNZ 1949, 7). Záhoří Ludvík Kunz vnímal coby samostatnou etnografickou oblast na Hranici Hané a Valašska (DRÁPALA 2014, 40).

Obr. 1: Slavkov pod Hostýnem – pohled na slavkovské tvrzíště z jihovýchodu. Zbytky původního centrálního pahorku tvrže ze 14. století byly odtěženy při stavbě novostavby domu v 70. letech 20. století. Foto Z. Krajcar.

Součástí monografie *Moravské Záhoří* od Daniela Drápaly, vedoucí Ústavu evropské etnologie Masarykovy univerzity v Brně, je několik různých mapových podkladů. Jeden z nich nazvaný *Vymezení moravského Záhoří podle současných etnologických výzkumů* umísťuje Slavkov pod Hostýnem rovněž mimo Záhoří. Řadí jej do okrajového, přechodného území. Jiná mapa pak Slavkov řadí do oblasti, která po stavební stránce náleží k Hané, na rozdíl od jižněji ležících vesnic Brusného a Chomýže, které jsou zde vymezeny coby obce příslušející ke stavební tradici Hané jen z poloviny. Jiný mapový podklad *Mužský kroj na moravském Záhoří* pak opět obce

bílavské farnosti pojímá coby Podhoráky (DRÁPALA 2014, mp. př.). Miroslav Válka, který se podílel na budování Souboru lidových staveb v Rymicích u Holešova,¹ jenž prezentuje původní lidovou architekturu východní Hané, uvádí: „Obec Slavkov pod Hostýnem leží na východním okraji Hané [...] Mikroregion východní Hané s obcemi mezi Holešovem a Bystřicí pod Hostýnem leží na kulturní hranici, kde se stýká karpatský typ domu, reprezentovaný stavitelstvím na Rusavě, a panonský typ domu rozšířený na střední a jihovýchodní Moravě a v přilehlých územích slovenských a dolnorakouských“ (VÁLKA 2022, 3).

Z hlediska etnografické rajonizace Slavkova pod Hostýnem máme k dispozici i starší prameny. V roce 1862 vydal Josef Stanislav Menšík v Brně sbírku *Moravské pohádky a pověsti*. Jedna z částí sbírky se věnuje širšímu regionu Holešovska a obsahuje i pověst zaznamenanou přibližně v polovině 19. století a nesoucí název *Hostýn a Praha*. Pochází z tehdejšího Slavkova, z nynějšího Slavkova pod Hostýnem.² Přímo ve sbírce je pověst datována do doby napoleonských válek. Že pověst pochází skutečně ze Slavkova pod Hostýnem, dokládá několik místopisných názvů a také jediné příjmení (Krajcar) v pověsti zmíněné. V kratičkém textu je uvedeno dokonce šestkrát. Toto příjmení v 19. století i na počátku století 20. patřilo ve Slavkově pod Hostýnem k nejrozšířenějším a také k nejstarším. V pověsti *Hostýn a Praha* je také zaznamenáno tehdejší regionální zařazení obce. Opakovaně, celkem pětkrát, jsou obyvatelé Slavkova pod Hostýnem označeni coby Hanáci (SIROVÁTKA – ŠRÁMKOVÁ 1983, 115–116).

Abyste nejednoznačnost etnografického řazení Slavkova pod Hostýnem byla ještě více zřejmá, zmíním výškopisné srovnání. Nadmořská výška místa, kde se započala historie Slavkova, tedy slavkovské tvrze ze 14. století (dnešní slavkovské tvrziště), je přibližně 405 m n. m. Předznamenám, že právě v tomto prostoru se nachází rovněž oba dále tematizované raritní roubené objekty, jež jsou součástí areálu usedlostí čp. 18

Obr. 2: Výrazná strž, severozápadně od centra tvrziště, součást původní fortifikace tvrze. Na obrázku vlevo – roubený dům čp. 18. Dole pod strží vyvěrá vydatný pramen vody. Foto Z. Krajcar.

Obr. 3: Soubor raritních roubených domů v „kožichu“ (čp. 19 – vlevo a čp. 18 – vpravo) v těsné blízkosti u sebe. V pravé části před domem – hmota původní fortifikace, valu slavkovské tvrže. Foto Z. Krajcar.

a čp. 19 (obr. 3.). Nadmořská výška zámku na Horním náměstí na Vsetíně, který je obecně vnímán coby jedno z center Valaška, je oproti Slavkovu přibližně o 25 m nižší, činí jen 380 m n. m. Katastr obce Slavkova také bezprostředně sousedí s katastrem Rusavy, jež je pokládána za nejzápadnější vesnici Valaška. Z místa původního slavkovského tvrziště je to pak vzdušnou čarou ke katolickému kostelu na Hořansku (část Rusavy) jen asi 3 kilometry. Doklady o hojně rozšířeném salašnickém chovu ovcí v katastru Slavkova a v jeho blízkém okolí (mj. salaš na místě dnešní restaurace a penzionu Ovčárna v poutním areálu Hostýna) najde případný zájemce v publikaci Dalibora Kolbingera a Ladislavy Hradilové *Valaši, salaše a žinčičné lázeňství v kraji pod Hostýnem* (KOLBINGER – HRADILOVÁ 2017). Autor tohoto příspěvku si z dětství pamatuje, že i v době tzv. reálného socialismu byla ještě na slavkovské stráni pod Hostýnem realizována pastva ovcí v poměrně významné míře. Pastýřem byl na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století „strýc“ Jan Kotas.

Patrně nepochybně příliš, pokud obec Slavkov pod Hostýnem přiřadíme z etnografického hlediska k subregionu *Podhoří*, do pomezí oblasti mezi Hanou, Záhořím (Podhostýnským či Moravským) a Valaškem.

V obci Slavkov pod Hostýnem se na východní straně obce, na strmém návrší nad návsí, nalézají tvrziště s částečně zachovanými zbytky terénních úprav a valů. Zdejší tvrž je zmiňována v deskovém zápise již ve druhé polovině 14. století v souvislosti s Onešem ze Slavkova. Nedlouho poté byla tvrž opuštěna a následně se povědomí o přesné lokaci zaniklé tvrže vytrácí. Regionální literatura se o poloze tvrziště nezmiňovala, řadilo se tak k nelokalizovaným a dlouho odolávalo pozornosti badatelů (KOLBINGER – JANÁL 2004, 86–87) O znovuobjevení a přesné určení lokace tvrziště – a také o uvedení tohoto místa do vědomí odborné veřejnosti – se zasloužil společně s Miroslavem Plačkem (PLAČEK 2003, 170; PLAČEK 2007, 82–83) až archeo-

Obr. 4: Roubený dům (čp. 18), který byl postaven patrně v původním příkopu slavkovské tvrze. Dům s původní trojdílnou dispozicí (zleva doprava – komora, síň, světnice). Foto Z. Krajcar.

log Dalibor Kolbinger, který se specializuje na oblast Hostýnských vrchů. Při svých terénních výzkumech v roce 2003 obec navštívil a identifikoval pozůstatky tvrziště. O svém nálezu publikoval v roce 2004 rozsáhlou zprávu v časopise České archeologické společnosti *Archeologie Moravy a Slezska* (KOLBINGER – JANÁL 2004, 86–90). Zpráva obsahuje rovněž zmínku o roubeném domě s hlubokým kamenným klenutým sklepem (obr. 5). D. Kolbinger zaznamenal také dávnou ústní tradici předávanou v rodě tehdejšího majitele Josefa Rypara, která se vztahuje k domu, a to, že jde o bývalou tvrz či fojtství. Zapsal i jakési nejasné pověsti o vztahu místa k hradu Chlumu nad sousedním Bílavskem a pověst o skrytém pokladu, který nikdy nebyl nalezen. V rodině Ryparů se také traduje, že před tímto rodem vlastnila usedlost jistá rodina Kotasova. D. Kolbinger v této souvislosti upozorňuje na jméno Jiřího Kotase, který je ve funkci slavkovského fojta zmiňován historikem Josefem Macůrkem k roku 1789. (KOLBINGER – JANÁL 2004, 89; MACŮREK 1975). O lokaci referoval díky informacím poskytnutým od Dalibora Kolbingera také kastelolog Miroslav Plaček. Nejprve v *Přehledu výzkumů* č. 44 Archeologického ústavu

Obr. 5: Prostorný kamenný sklep domu čp. 18, přibližně v délce i v šířce síně, umístěné nad ním. Foto Z. Krajcar.

Obr. 6: Pohled na roubený dům čp. 18 z jihu západu se zbytky „kožichu“.
V pravé části navazuje novodobější chlév. Foto Z. Krajcar.

AV ČR v Brně v roce 2003 (PLAČEK 2003, 170; PLAČEK 2007, 82–83). Zde i v dále uvedeném příspěvku Plaček podal stručný popis stavu tvrzíště včetně terénního náčrtu. O etnograficky pozoruhodné nejstarší části usedlosti se zmiňuje v *Dotacích k Ilustrované encyklopedii moravských hradů, hrádků a tvrzí* vydané v roce 2007 (PLAČEK 2003, 170; PLAČEK 2007, 82–83).

Stručně si všimá čp. 18 i sousedního čp. 19 ve Slavkově pod Hostýnem také Věra Kovářů v publikaci *Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj – Kroměřížsko*. Charakterizuje je jakožto nejhodnotnější objekty obce. Bohužel jsou zde v popisu obou objektů nepřesnosti. Autorka patrně neměla přístup do interiéru roubené stavby čp. 18, a tak ji popisuje jakožto trojdílnou roubenou dřevěnici se světnicí, síní a chlévem

Obr. 7: Areál obytných a hospodářských budov čp. 19. V popředí nejstarší část – roubený dům v „kožichu“ (silná vrstva hliněné mazaniny promíchané s plevami, řezankou) s hákovou dispozicí. Foto Z. Krajcar.

(KOVÁŘŮ 2011, 173). Během svých terénních výzkumů jsem však opakovaně shledal, že původní stav objektu byla trojdílná dispozice se světnicí, síní a komorou. Současný stav dispozice je rozšířen ještě o kuchyni v části původní světnice. Chlív je novodobější zděná přístavba kolmo navazující na komoru jihovýchodním směrem. Nepřesný popis je také u čp. 19, kde u chalupy, chlívů i u stodoly V. Kovářů uvádí, že jsou vyzděny z lomového kamene, pálených i nepálených cihel (KOVÁŘŮ 2011, 174). To, že je tato chalupa dřevěná roubená stavba v tzv. kožichu, tedy nikoli z kamene či z cihel, nezmiňuje. S jejím závěrem, že usedlosti čp. 18 i čp. 19 by se bezpochyby mohly stát kulturními památkami, však lze jen souhlasit!

Snahy o záchranu pro futuro

Díky souhře příznivých okolností se autorovi tohoto příspěvku naskytla možnost častějších návštěv místa slavkovského tvrziště i raritního roubeného domu u čp. 18, včetně občasné možnosti vstupu do interiéru. V průběhu času, rovněž v souvislosti se studiem etnologie, mi bylo zřejmé, že je nezbytné objekt zdokumentovat a pokud možno zjistit alespoň přibližně jeho dataci. Díky souhlasu Josefa Rypara jsem tedy domluvil návštěvu odborníka na danou problematiku Miroslava Války přímo na místě, v listopadu 2021. Ten následně potvrdil, že objekt může mít přibližně dvě stě i více let. Zmínil několik rysů (srub v tzv. „kožichu“, základní trojdílná dispozice objektu, široká síň, poměrně vysoké trámové stropy, nízká výška dveří do komory aj.), které by pro toto stáří svědčily. Přesnější dataci by přinesla až dendrochronologická analýza. Potvrdil, že se jedná o raritní stavbu a v rámci širšího regionu o jeden z posledních dokladů původní stavební lidové kultury!³ Moji předběžnou pracovní hypotézu, tedy že by roubený objekt mohl spadat až do doby slavkovského fojta Jiřího Kotase (k roku 1789), samozřejmě bez dalších informací nemohl potvrdit, ani vyvrátit (obr. 8).

Vyjádření uvedeného odborníka na danou problematiku mne následně povzbudilo k další dokumentaci objektu včetně pečlivého průzkumu okolí. Nedlouho poté bylo při podrobnějším zkoumání „objeveno“, že v těsné blízkosti se nachází druhá, menší roubená stavba v areálu čp. 19. Na první pohled není zřejmé, že část objektu u čp. 19 pod omítkou

Obr. 8: Síň roubeného domu čp. 18. Pohled na dveře do komory s nízkým vstupním profilem – jeden z dokladů starobylosti objektu. Foto Z. Krajcar.

Obr. 9: Pohled na roubený dům čp. 18 ze dvora. Je patrné více stavebních úprav objektu. Foto Z. Krajcar. |

skrývá další roubenou stavbu v tzv. kožichu. Tuto skutečnost nerozpoznala ani již zmíněná Věra Kovářů (KOVÁŘŮ 2011, 174). Od obyvatele domu čp. 18 Josefa Rypara jsem věděl, že v minulosti oba domy (čp. 18 i čp. 19) měly údajně tvořit v rámci rodiny Ryparů jeden funkční celek. Tomu nasvědčovala i situace zobrazená v císařském povinném otisku i indikační skice stabilního katastru Slavkova z roku 1830 (zvl. pak také v souvislosti s přístupovou cestou do rozsáhlého areálu). Díky „objevu“ druhé dřevěnice, vzdálené jen přibližně 20 metrů od prvně zmiňované, bylo zřejmé, že se jedná o unikátní soubor dokonce dvou přibližně dvě stě let starých roubených domů, jež reprezentují nejstarší stavební vrstvu nejen obce Slavkova pod Hostýnem, ale i širšího regionu. Navíc umístěných v prostoru původní slavkovské tvrze, na místě, kde se dost možná nacházelo rovněž sídlo slavkovského fojta v 18. století.

V průběhu roku 2022 byla na areál čp. 19 vyhlášena nařízená veřejná dražba. V souvislosti s touto skutečností se objevilo bezprostřední riziko případné brzké demolice dosti zanedbaných obytných i hospodářských budov, včetně jedné z raritních roubených staveb. Šancí na záchranu roubeného domu (čp. 19), a tedy i souboru dvou nejstarších dokladů stavební lidové kultury v obci, v regionu Podhoří, patrně i na Záhoří, se stal případný zájem o koupi a o záchranu ze strany obce Slavkova pod Hostýnem. V rámci probíhajících snah o záchranu roubené stavby (čp. 19) včetně přilehlých hospodářských staveb jsem inicioval vyjádření předních odborníků na problematiku vesnického domu, již zmíněného Miroslava Války a nově také Radka Bryola, vedoucího Metodického centra Národního muzea v přírodě. Zájem o zkoumání zmíněných roubených staveb v tzv. kožichu později projevil také odborník na hliněné stavitelství Martin Novotný z Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici. Některé odborníky se autorovi příspěvku podařilo do snahy o záchranu raritních roubených objektů zainteresovat, a to přinejmenším k osobní návštěvě místa či k vypracování předběžných odborných vyjádření.

Obr. 10: Detail přichycení tzv. „kožichu“ – hlíněné mazaniny na dřevěných trámech domu čp. 18. Foto Z. Krajcar. |

Na základě odborných podkladů (VÁLKA 2022; BRYOL 2022), vlastního historického a archivního průzkumu, fotodokumentace jsem mohl následně přikročit k prezentaci zjištěných skutečností před zastupiteli Slavkova pod Hostýnem. Záměrem bylo vzbudit ve vedení obce případný zájem o záchranu (ideálně o zakoupení) zdánlivě „ruiny“ (čp. 19), která byla ve veřejné dražbě. Dalo se předpokládat, že případný nový majitel přikročí – spíše dříve než později – k demolici. Dle zpětné vazby od vedení obce se zdá, že má do budoucna zájem o záchranu objektu a následné využití pro kulturní využití obce (možnost zřízení malého obecního muzea, komunitního prostoru aj.). Ačkoliv byla veřejná dražba z nejasných důvodů zastavena, nevyjasněné skutečnosti související s čp. 19 prozatím brání tomu, aby se výše uvedená možnost mohla přiblížit naplnění. Prozatím tedy nezbyvá než pracovat na „osvětě“ u zainteresovaných osob i v rámci odborné veřejnosti.

Referát autora tohoto příspěvku o souboru dvou roubených domů čp. 18 a čp. 19 ve Slavkově pod Hostýnem byl počátkem června 2022 zařazen do programu konference s názvem *Objekty venkovského stavitelství na původních místech s muzejními či jinými expozicemi*. Konala se v Hanáckém muzeu v přírodě v Příkazích u Olomouce. Konferenci pořádala Komise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení České národopisné společnosti. Rovněž i tento příspěvek je pokračováním snah autora textu informovat odbornou veřejnost o unikátním souboru roubených staveb v prostoru „dotyku“ tří etnografických oblastí – Hané, Valašska a Moravského Záhoří. Souboru starobyklých roubených domů, který se stranou pozornosti zachoval do současnosti. Unikátnímu celku, na místě prokazatelně vysoké historické i archeologické hodnoty, kterému však v blízké budoucnosti hrozí zničení.

Tento příspěvek je ze strany jeho autora vnímán rovněž jakožto apel směrem k odborné veřejnosti. K úředníkům, právníkům, architektům, památkářům, archeologům i k dalším odborníkům, kteří by mohli tak či onak přispět k zachování unikátních dokladů stavební lidové kultury našich předků, na místě bývalé slavkovské tvrze ze 14. století.⁴ V obci, která je známá mj. archeologickými nálezy z doby Keltů. Na místě, které je od věků spojené s nejposvátnějším místem Moravy, se Svatým Hostýnem.

Poznámky:

¹ V současnosti Muzeum v přírodě Rymice.

² Slavkov pod Hostýnem se do roku 1924 uváděl bez přídomku pod Hostýnem, tedy pouze Slavkov. V příspěvku uvádím oba názvy.

³ Válka, Miroslav (nar. 1951), etnolog. Slavkov pod Hostýnem 19. 11. 2021.

⁴ Dosud místo tvrziště nebylo podrobněji archeologicky prozkoumáno. S ohledem na blízkost hostýnského hradiska zde není vyloučena ani starší sídlištní vrstva než dosud doložená středověká (14. století).

Prameny:

VÁLKA, M. 2022: Stavebně historický rozbor usedlosti čp. 19 ve Slavkově pod Hostýnem a její zasazení do historických souvislostí. Soukromý archiv autora.

BRYOL, R. 2022: Vyjádření k objektu čp. 19. ve Slavkově pod Hostýnem. Soukromý archiv autora.

Literatura:

DOLÁKOVÁ, M. – HOSÁK, L. 1980: Dějiny města Bystřice pod Hostýnem. Brno.

DRÁPALA, D. 2014: Moravské Záhoří. Praha.

Hostýn a Praha. In: Sirovátka, O. – Šrámková, M. 1983: Moravské národní pohádky a pověsti: ze sbírek J. S. Menšíka, J. Pleskáče, k. Orla, J. Soukopa a V. Švédý. Praha, 115–116.

KOLBINGER, D. – HRADLOVÁ, L. 2017: Valaši, salaše a žinčičné lázeňství v kraji pod Hostýnem. Bystřice pod Hostýnem.

KOLBINGER, D. – JANÁL, J. 2004: Středověká tvrz ve Slavkově pod Hostýnem. Archeologie Moravy a Slezska 4, 86–90.

KOVÁŘŮ, V. 2011: Slavkov pod Hostýnem. In: Floriánová, O. (ed.): Lidové stavby známé neznámé: Zlínský kraj – Kroměřížsko. Uherské Hradiště, 173–174.

KUNZ, L. 1949: Podhostýnské Záhoří. Příspěvky k národopisné hranici Hané a Valašska. Rukopis rigorózní práce.

MACŮREK, J. 1975: Pod Hostýnem a Křídlem: úvahy o osudech vesnického lidu ve 14.–19. století. Brno.

PLAČEK, M. 2003: Opevněná středověká sídla šlechty – nové a revidované lokality. Přehled výzkumů 44, Brno.

PLAČEK, M. 2007: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Dodatky. Praha.

 MUZEUM
JIHOVÝCHODNÍ MORAVY
VE ZLÍNĚ

 MUZEUM
REGIONU
VALAŠSKO

Zlínský kraj
 kraj
Kraj bez
hranic